
FEJEZETEK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA TÖRTÉNETÉBŐL

Az ukrán szélsőjobboldal

Mridula Gos – indiai jogvédő, politológus, nemzetközi kapcsolatok történelmével foglalkozó, tudományos fokozattal rendelkező történész. „Az ukrán szélsőjobboldal” című tanulmányát 2012 októberében jelentette meg a Friedrich Ebert tiszteletére létrehozott alapítvány támogatásával kiadott, Nemzetközi Politikai Analízisek című folyóirat hasábjain. Munkájának fő objektuma az ukrán szélsőjobboldali Szabadság Párt (Szvoboda) melynek megalakulását, transzformálódását, az ukrán társadalmi-politikai életre gyakorolt hatását mutatja be, a keleti történészek meglátásán keresztül.

Az ukrán szélsőjobboldal bevezetőjében elsősorban arra világít rá, hogy Ukrajna története során az 1980-as évek végétől nem volt példa az extremizmus és ultranacionális nézetek terjedésére. Az ukrán állam nemzeti kisebbségek iránti toleranciájáról tanúskodnak a következő törvények: A nyelvről (1989), A nemzeti kisebbségekről (1992). Nem hangzottak el jelmondatok Ukrajna az ukránoké címmel. Azonban említést érdemel, hogy az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején a Szovjetunió széthullásának előestéjén ugyancsak jellemzőek voltak az ukrán náció szovjet nemzettől való differenciálódására való törekvések, melyek azonban még nem tekinthetők szélsőjobboldali megnyilvánulásoknak. Azonban jelentősen befolyásolták ezeknek az eszméknek a fejlődését. Mridula Gos tanulmányának bevezető részében olvashatjuk, hogy az ukrán szélsőjobboldali nézetek története 1929-ig nyúlik vissza, bölcsője a nyugat-ukrajnai Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) volt, mely először a lengyelek, majd később a bolsevik rezsim ellen harcolt. Ennek a szervezetnek a jellemzői: radikalizmus, autoriterizmus és a Dmitro Doncov által népszerűsített „integrál nacionalizmus” voltak. Ezek a paramilitáris szervezetek kizárólag Nyugat-Ukrajnában élveztek támogatottságot, így szélsőséges tevékenységeik a XX. század közepe táján abbamaradtak.

Az 1990-es évek elején kezdett felerősödni a nacionalista tendencia, különböző szervezetek alakultak (Ukrán Nacionalista Párt), amelyek aktív szerepet vállaltak különböző nemzetiségi konfliktusok megoldásában. Ezeknek az eseményeknek az előzményeként ír a szerző az egyik legközismertebb

ukrán szélsőjobboldali párt, a Szabadság Párt megalakulásáról (korábbi neve Ukrán Szociál-Nacionalista Párt), valamint a hasonló koncepciókat képviselő, kisebb pártok asszimilációjáról. Ez a folyamat a következőképp zajlott: 1989-ben az USZNP az Ukrán Nemzeti Önáállósággal együtt „Kevesebb szó” néven politikai társulást hozott létre, és megkapta az összlakossági szavazatok 0,16 százalékát. A politikai blokk moderátora a lemergi Oleg Tyahnibok volt. 2002-ben csatlakoztak a „Mi Ukrajnánk” frakciójához, azonban nyílt antiszemita kijelentéseik következtében kizárták ebből a szervezetből. 2004. február 14-én az USZNP új nevet vett fel, a Szabadság Pártot. A választásokon kizárólag a nyugat-ukrajnai megyei tanácsba juttattak csekély számú képviselőket. Mridula Gos tanulmányában a politikai előrejelzések szerint kevés eséllyel indulnak a jövőbeli választásokon. Említést kell tenni arról a tényről, hogy ez a tanulmány 2012-ben, az ukrán forradalom előtt íródott, amelyben az ukrán szélsőjobb, ezen belül a Szabadság Párt jelentős szerepet játszott a Janukovics – rendszer megbuktatásában, ezzel nagyobb politikai perspektívára tett szert és a lakosság körében is egyre nőtt a támogatottsága.

A tanulmány következő fejezete a Szabadság Párt ideológiai evolúcióját taglalja. Eszmerendszerének gyökerét politikai (a demokratikus folyamatok lassúsága), gazdasági (a piaci konkurencia hiánya, szociális-gazdasági hierarchiai szintek közötti számottevő különbségek), szociális (a demográfia alacsony mutatói, magas emigrációs arányok) komponensek képezik. Mindezek termékeny talajként funkcionálnak a jobboldali extremizmus konszolidálódásában. A tudományos munka rávilágít arra a tényre, hogy a Szabadság Párt nézetei az utolsó évtizedben módosultak, a nacionalista ideológiák propagálása mellett helyet kaptak a politikai rendszer kritikái és programjaik az ukrán gazdaság integrálására. A „Mi Ukrajnánk”-at és az Ukrán Forradalmi Pártot (RUH) „romantikus nacionalistákként” említik. Alapprogramjukat az 1951-ben kiadott Jaroszláv Szecko írása Két forradalom (Ярослав Стецько Дві революції), melynek alapkonceptiója, hogy „a nemzeti forradalom nélkül nem létezik szociális sem. Mivelhogy minden forradalom fő mozgatóerői maguk az emberek, akik a nemzetet szimbolizálják, így csak ők maguk képesek a szociális változások elérésére”. A Szabadság Párt megőrzi antikommunista pozícióját (nem fogadja be körébe a kommunistákat), de ezzel együtt a nagytőke és az „oligarchikus kapitalizmus” ellen hirdetett harc közös platformjára állítja őket a baloldaliakkal. A párt alapprogramja, mely az „Ukránok védelmi programja” nevet viseli, azonban tartalmaz jobboldali, extremista, xenofób és ultranacionalista pontokat: megújítani azt a szovjet gyakorlatot, miszerint a személyi igazolványban fel legyen tüntetve az illető nemzetisége, ukrán gyerekeket nem

fogadhatnak örökbe nem ukrán nemzetiségű szülők stb. A Szabadság Párt programja gazdasági aspektusát tekintve felsőbbrendű és populistá. Háborút hirdet a nagytőke ellen, általános jólétet és az állami javak újraelosztását, valamint állami kontroll alatt álló piacgazdálkodást ígér, melynek privilégiumait főként az ukrán nemzetiségűek élvezhetik.

Külpolitikai téren Ukrajna területi egysége mellett teszi le a voksot, ellenzi a krími autonómiát. Ellentétben az európai szélsőjobbboldali pártok és szervezetek zömével a Szabadság Párt nem áll szkeptikusan az Európa Unióhoz való közeledéshez. Sőt, mint később, 2014-ben az ukrán forradalom eseményei tükrözték, igencsak radikálisan lépett fel a „Jevromajdanon” az EU-hoz való csatlakozás egyik legaktívabb támogatójaként. Nézőpontja szerint az EU-hoz való csatlakozás jobban realizálhatná az Oroszországtól való politikai és gazdasági távolságot, és Ukrajna kedvezőbb feltételek mellett tudna nemzetállamként fejlődni.

A történésznő külön kitér a krími kérdésre a Szabadság Párt nézőpontján keresztül. A párt ideológiai komplexumában jelentős helyet foglal el az „iszlámofóbia”, különösen a krími tatárokat illetően. A krími tatárok sokkal nagyobb lojalitást tanúsítanak Ukrajna irányában, mint például a krími oroszok. Úgy tartják, hogy „bármilyen ukránbarát erő Ukrajnában etnikailag mindenképp ukrán kell, hogy legyen, nem orosz vagy tatár, mert az az ország területi egységét veszélyeztetheti”. Mint a két évvel későbbi események bizonyítják, feltevésük nem volt alaptalan, hisz a Krím-félsziget Oroszország anejiója és a lakossági referendum következtében különvált Ukrajnától.

A tanulmány következő alpontja: a Szabadság Párt információs és kommunikációs stratégiái és szociális bázisa. A párt történelmi gyökereiből kifolyólag jelentősebb támogatottságot élvez Nyugat-Ukrajna régióiban. Azok a tények, amelyekkel a választók szimpátiáját igyekeznek kivívni, a következők: a Szabadság Párt az egyetlen „életképes nacionalista alternatíva” a többi mérsékelt nacionalista párthoz viszonyítva, és azok, akik az államhatalmat képviselik – „korrupt banda”. Megállapodást kötött az ellenzéki pártokkal is, folyamatosan kifejti véleményét a parlamentben, és pragmatikusan használja a tömegtájékoztatási eszközök által nyújtott előnyöket nézetei népszerűsítésére. Belső kommunikációs stratégiáit vizsgálva, az internetes közösségi oldalak segítségével toborozza követőit, mindig fentről diktál, nem engedélyezi a dialógust vagy a kritikát. Kapcsolatot tart a radikális és neonáci szervezetekkel, melyek egyfajta végrehajtóként funkcionálnak. Működnek még egyéb oroszbarát és „anti-ukrán” szélsőjobbboldali szervezetek, melyek nem állnak kapcsolatban a Szabadság Párttal. Ilyen például a Szociál-patrióta Szlávok Közgyűlése (Соціал-патріотична асамблея слов'ян, tovább: SZPASZ). Ez

a szervezet egyetért az „Ukrajna az ukránoké” koncepcióval, de kizárólag a szláv testvériségen belül, radikálisan fellépnek az amerikabarát külpolitika és az európai integráció ellen. A SZPASZ a politikai rendszerből kiábrándult, csalódott diákokból verbuvált csapatot Fekete Század néven. Ezeknek a kisebb szélsőjobboldali szervezeteknek és a Szabadság Pártnak a szerzőnő szerint közös jellemvonásai az antiszemitizmus, iszlámofóbia, antimigrációs és romaellenes eszmék. De munkájában a Szabadság Párt irányába kifejtett szisztematikus kritika jellemző.

A Szabadság Párt szociális bázisát Mridula Gos *Osztap Krivdik* politológus meglátásai szerint írja le: elsőként a kevésbé tanult, szociálisan hátrányos tömegek, amelyek nem tesznek fel kérdéseket, nem igényelnek párbeszédet, másodsor azok, akik az erőszak alkalmazásával és hirdetésével akarják módszereik legitimizációját elérni (pl. hasonló ambivalens lözöngök: Dicsőség Ukrajnának, halál az ellenségre jelmondatok, az országban nincs halálbüntetés). Harmadszor, a fiatal, toborzott, ambiciózus fiatalság aktív propagandája a párt imázsának növelésére.

Tanulmányának harmadik pontjában a jobboldali extremizmus hatását analizálja az ukrán politikai életre. A Szabadság Párt azokra az elterjedt nézetekre alapozza privilegizált helyzetét, mely szerint az emberek többsége „jog-és lehetőségfosztottnak” érzi magát. Ez a magas fokú bizalmatlanság az államhatalmi szervezetben vezetett az igazi értékek kríziséhez: „demokráciák demokrácia nélkül.” A nyugat-ukrán régióban, ahol domináns szerepet játszanak a helyi közigazgatási szervezetben, nyíltan távolítják el a felsőoktatási intézmények vezetőit, akik nem tanúsítanak lojalitást a Szabadság Párt koncepciói iránt. „A Szabadság Párt nem ment messzire az irreális kommunista ideáloktól, melyek a szovjet érára voltak jellemzőek” – írja Mridula Gos.

A Szabadság Párt aktív kapcsolatot tart fenn kisebb radikális szélsőjobboldali szervezetekkel, mint pl. a 2012-ben Ukrajnában és Lengyelországban megrendezett Labdarúgó Európa Bajnokság fanatikus rajongói. A szerzőnő forrásai szerint a bajnokság ideje alatt mintegy 85 esetben okoztak ezek a szervezetek zavargást a Szabadság Párt támogatásával.

A tanulmány negyedik pontjában az ukrán állam szerepét tárgyalja a szélsőjobboldal előretörésével kapcsolatban. Elsősorban hiányosságként mutatja be, hogy Ukrajnában kevés hangsúlyt kapott a multikulturalizmus propagandája. Igaz, hogy sok pozitív törvényt fogadtak el a bevándorlók és a nemzeti kisebbség állami dotációjára, de az erre kirendelt intézmények struktúráit szétdarabolták, így nem volt megfelelő kompetenciájuk az adott kérdéssel foglalkozni. Alakultak különböző polgári kezdeményezések a nemzetiségek iránti tolerancia népszerűsítésére (a holocaust tanítása az iskolákban, a rasz-

szista erőszak áldozatai családjainak anyagi segítése, stb.) azonban ezek csak lokális jellegűek voltak és nem kaptak megfelelő anyagi támogatást. Másrészt a szerző a Régiók Pártját okolja, hogy teret engedett a Szabadság Pártnak az ukrán média hasábjain, így szabadon közölheti rendszerellenes kritikáit, gondolatait, kihirdetheti az ukrán nemzet felsőbbrendűségét az országon belül.

Epilógusként konklúziókat és javaslatokat olvashatunk az ukrán szélsőjobboddallal kapcsolatban:

- A Szabadság Párt vulgáris hangvitelű, xenofób, antiszemita. Ennél a következtetésnél megjegyzendő, hogy maga a pártstruktúráját tekintve egyre több közismert személyt (elismert orvosok, ügyvédek, köztisztviselők) tömörít, így tömegtájékoztatási módszereinek intellektuális szintjét nem lehet alacsony szintűnek minősíteni.
- A Szabadság Párt a 2010-es társadalom-politikai krízisnek köszönhetően tett szert nagy népszerűsége, mivel retorikájában fontos szerepet kapott a korrupció és kapitalizmus elleni harc, és a földek egyenlő elosztásának kérdése.
- A párt magát egyedüli „demokratikus alternatívának” hirdeti, holott módszerei radikálisak és inkorrektek, melyek nem épp a demokratikus intézmények fő attribútumai.

Mridula Gos felhívja a figyelmet, hogy az etnocentrista nézetek effajta széleskörű terjesztése nem fog szimpátiát kiváltani Kelet-Ukrajna lakossága körében. Ezek a szeparatista törekvések 2014-ben ki is teljesedtek. A történész előre látta a kelet-ukrajnai oroszbarát tendencia potenciális területi elkülönülésre irányuló, radikális-szeparatista ambícióit. Ennek azonban nem kizárólagos oka az ukrán szélsőjobboldal – ezen belül a Szabadság Párt egyedüli szerepe – az ukrán érdekek védelmében való fellépései. Az ukrán szélsőjobboldali irányvonal a kelet-ukrajnai területi és etnikai konfliktusok multifaktoriális tényezőinek egyik lényeges, de nem egyetlen komponense.

Mridula Gos *Az ukrán szélsőjobboldal* című tanulmánya egyes részei objektív képet adnak az ukrán szélsőjobboldal hatásairól az ország társadalmi-politikai életére a külföldi, ezen belül a keleti országok történéseinek meglátásain keresztül, valamint azonosul az ukrán értelmiség zömének álláspontjával a kérdést illetően. A radikális, szélső-jobboldali irányzatot nagyrészt a Szabadság Párttal azonosítja, azonban azon kívül számos radikálisabb és antiszemitább nézetet képviselő szervezet tevékenykedik az ukrán nemzet übermensch mivoltának népszerűsítésében.

Mridula Gos: Країни праві в Україні (Az ukrán szélsőjobboldal). Friedrich Ebert Stiftung, Nemzetközi Politikai Analízisek, 2012. október, 14 o.
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09549.pdf>

Vákv Marietta